

КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2019.37.01

УДК 376-056.264

Базима Н.В., nata2310@ukr.net

Шеремет М.К., ikpp@ukr.net

ДО ПРОБЛЕМИ ДІАГНОСТИКИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ З РАС

У статті представлені узагальнені відомості про особливості комунікативного розвитку дітей з РАС дошкільного віку. Здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування комунікативної поведінки та мовленнєвої активності у дітей з РАС. Подано стислий аналіз розвитку психічної сфери дітей даного віку з аутистичними особливостями у розвитку. Прослідковано та описано вплив сформованості та особливостей психічних процесів на поведінку дітей даної категорії. Аналіз поведінкових проявів пропонується здійснювати за допомогою розробленого опитувального листа, що включає в себе п'ять блоків: особливості взаємодії дитини з дорослими, особливості взаємодії дитини з однолітками, особливості самостійної діяльності дитини, особливості комунікативної поведінки дитини, особливості безпосередньо мовленнєвої діяльності дитини.

Ключові слова: аутизм, розлади аутистичного спектру, діти дошкільного віку, поведінка, комунікація, мовлення.

Постановка проблеми. На сьогодні логопедична наука в Україні розвивається стрімкими темпами. Численні експериментальні дослідження сприяють вдосконаленню методик різнобічного комплексного вивчення осіб з порушеннями мовлення та розробленню наукових основ їх диференційованого корекційного навчання та виховання, що впроваджуються у практику. Активно розширюється та поглиблюється зв'язок логопедії з іншими науками: лінгвістикою, психологією, клінічною медициною, невропатологією, психіатрією тощо.

Практичний досвід корекційної педагогіки переконує, що значна кількість дітей з особливими освітніми потребами, до яких також належать діти з розладами аутистичного спектру (далі – РАС), успішно реалізують свій природний потенціал розвитку, оволодівають необхідним рівнем знань та умінь, набувають соціального досвіду і стають самостійними членами суспільства. Проте відбувається це тоді, коли вчасно забезпечуються фахова допомога та дотримуються організаційно-педагогічні умови, зорієнтовані на врахування в освітньому процесі особливостей психофізичного, комунікативно-мовленнєвого, психічного та соціального розвитку такої дитини.

Беззаперечно, що на сьогодні проблема діагностики аутизму стоїть надзвичайно гостро. На жаль, її ускладнює відсутність спільної термінологічної бази, яка б об'єднувала педагогічний, психологічний та медичний напрями дослідження. Зокрема РАС став одним із тих розладів, кількість випадків діагностування якого в Україні помітно збільшується, про що свідчать дані Уніфікованого Клінічного Протоколу розладів загального розвитку Міністерства охорони здоров'я України [16]. Ще більш гостро стоїть проблема ефективної корекційної роботи, що ускладнена варіативністю проявів та особливостей комунікативно-мовленнєвої, психічної, когнітивної та поведінкової сфер. Труднощі діагностики зумовлюють пізній початок корекційно-розвивальної роботи та провокують утруднення у підборі напрямів, методів та методик.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної та медико-психологічної літератури з теми демонструє підвищений інтерес до вивчення аутизму в Україні, що підтверджується чисельними публікаціями таких науковців та практиків, як Н.В.Базима [1; 2; 11], К.О.Островська [9], О.І.Романчук [12], В.М.Синьов [13; 14], Т.В.Скрипник [6; 15], В.В.Тарасун [10], Г.М.Хворова [17; 18], А.П.Чуприков [18], М.К.Шеремет [11; 19], Д.І.Шульженко [13; 14; 10] та ін.

Аутизм є розладом, що має різноманітні форми прояву, складність його дослідження викликана взаємопов'язаним характером соціального, когнітивного, мовленнєвого, сенсорного, емоційного та мотиваційно-вольового розвитку дитини. Порушення будь-якої з цих функцій позначаються й на решті сфер функціонування психіки дитини. Зокрема, особливості мовленнєвої діяльності значною мірою відображаються на комунікативній поведінці дитини з РАС.

Мета статті передбачає обґрунтування та розробку Опитувального листа дослідження комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку [1; 11]. Опитувальний лист призначений для діагностики комунікативної поведінки та мовлення дітей з РАС та визначення напрямів подальшої роботи з такими дітьми на основі отриманих у ході роботи синтезованих даних опитувального листа.

Виклад матеріалу дослідження. Клініко-психолого-педагогічна картина аутистичних розладів особистості дитини надзвичайно складна і багатоманітна у порівнянні з іншими порушеннями психічного розвитку. Розбіжність поглядів дослідників на клініку аутизму призводить до наукової дискусії з проблеми понятійно-термінологічної бази визначень і понять, тому, як наслідок, проблема фактично має поняттєво-діагностичну спрямованість. Досліджуючи прояви аутизму в ранньому та дошкільному віці, науковці зазначають, що розвиток дитини з аутистичними порушеннями проходить не у відповідності до загальноприйнятих вікових норм уже з перших місяців її життя і вражає різноманітністю проявів.

Аналіз навчально-пізнавальної діяльності дітей з аутизмом та аутистичними проявами показав, що наявні (тобто ті, які дитина здатна продемонструвати) уміння та навички часто кількісно та якісно не відповідають віковим нормам і спричиняють значні утруднення як в успішності соціалізації такої дитини, так і в здатності до оволодіння знаннями та їх використанням, у продуктивності під час повсякденної життєдіяльності та навчально-виховного процесу [2-6; 9-15; 17-18; 20-21].

Провідні розлади у дітей із РАС зумовлюють низку труднощів у навчанні, пов'язаних з проблемною поведінкою та неадекватними формами взаємодії з навколишніми людьми. Відповідно, в корекційно-виховній та психолого-педагогічній роботі з дітьми з РАС надзвичайно важливим є дотримання принципів індивідуального та диференційованого підходу. Крім того, таким дітям має бути наданий психолого-педагогічний супровід, тобто комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку, що має на меті надання психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних послуг (Наказ МОН № 609 від 08.05.2018 р.) [7].

Грубі порушення цілеспрямованості та довільності уваги стають на заваді нормальному формуванню вищих психічних функцій.

У дитини з РАС розвиток механізмів, що визначають активну взаємодію з навколишнім світом, піддається патологічному впливу. Поряд з цим, відбувається інтенсивний розвиток механізмів психологічного захисту, спрямований на відгородження дитини від подразнюючих впливів навколишнього середовища [4; 10; 11; 20]. Обробка сенсорної інформації проходить з певними особливостями, що не дає дитині можливості отримувати дані з навколишнього середовища у повному обсязі [4; 8; 9; 12]. Усе вищезазначене стає на заваді вироблення поведінкових та комунікативних стратегій, необхідних для нормального спілкування в соціумі. Замість встановлення гнучкої дистанції, що дозволяє вступати в контакт із середовищем, реагуючи на певні стимули та подразники й обираючи відповідні форми взаємодії, та уникнення дискомфортних вражень, у дитини закріплюється реакція відходу від спрямованих на неї впливів та уникнення контактів. Замість вироблення багатого й різноманітного арсеналу життєвих навичок, що відповідають інтересам та потребам дитини, у неї формується і фіксується негативна вибірковість, тобто в центрі її уваги опиняється не те, що її цікавить та приносить задоволення, а те, чого вона боїться, не любить, не приймає, прагне уникнути. Замість розвитку вмінь та формування навичок, що дозволяють активно впливати на світ та взаємодіяти з ним (досліджувати нові ситуації, долати перешкоди, вивчати цікаві об'єкти, аналізувати наслідки своїх вчинків тощо), відбувається зосередження на захисті постійності й незмінності навколишнього оточення [3; 5; 11; 13-14]. Замість розвитку емоційного контакту з близькими людьми та отримання задоволення від спілкування з ними вибудовується система захисту з допомогою встановлення максимальної дистанції в контактах, що не дає можливості розвивати комунікативну сферу та удосконалювати мовленнєву навичку [4, 18, 21].

Порушення взаємодії психічних функцій найбільш специфічно проявляється у формуванні

мислення та мисленні аутичної дитини: труднощі довільного навчання, цілеспрямованого розв'язання реально виникаючих задач, розуміння розвитку ситуацій у часі, визначення послідовності подій, причин та наслідків, розуміння логіки іншої людини, її уявлень та намірів і т. ін. Погано формується розмежування власного «я» і навколишнього світу. Багато фахівців вказують на складності у символізації, перенесенні навичок з однієї ситуації в іншу. У рамках стереотипної ситуації багато дітей з РАС здатні узагальнювати, використовувати ігрові символи, вибудовувати програму дій, тому відсутність окремих здібностей (до узагальнення, розуміння причинно-наслідкових відносин, планування та ін.) не можна стверджувати однозначно. Однак діти з РАС не в змозі активно переробляти інформацію, активно використовувати свої здібності з метою пристосування до постійно змінного світу та непостійності намірів іншої людини [2, 3, 9, 11, 12, 15, 20]. У той же час, у ситуації повного контролю над подіями у таких дітей може розвиватися примітивна взаємодія з навколишніми людьми, стереотипна гра за однією і тією самою схемою.

Стереотипність у поведінці дитини з РАС обумовлюється необхідністю взяти під контроль контакти зі світом і захистити себе від дискомфортних вражень. Виділяється подвійна обумовленість стереотипності у контактах з навколишнім середовищем: з одного боку, прискіплива вимога збереження постійності в оточенні, а з іншого – прагнення до забезпечення стереотипного середовища через нездатність активно і гнучко пристосуватись до змінних обставин. Видима парадоксальність поведінки дитини певною мірою обумовлюється афективними аутостимуляціями: на фоні постійного відчуття сенсорного дискомфорту діти прагнуть до отримання певних активуючих вражень [9; 11; 12; 17-18; 20]. У таких дітей часто спостерігається бажання розгойдуватись, стрибати, ходити по колу; відмічається патологічний потяг до вогню та води; задоволення (та заспокоєння) від розшаровування на нитки шматочків тканини, трясіння мотузочком, розривання паперу, стукання палицею, пересування і вертіння предметів і т.д.

Усе перераховане значним чином впливає на поведінкову та комунікативну сфери дітей з РАС. Деякі поведінкові особливості перешкоджають як мовленнєвому, так і комунікативному розвитку дітей.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури, спостереження за комунікативною поведінкою дітей, узагальнення власного практичного досвіду з розвитку мовленнєвої та комунікативної активності дітей з РАС дали змогу розробити та апробувати Опитувальний лист дослідження комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку [1; 11]. Опитувальний лист призначений для діагностики комунікативної поведінки та мовлення дітей з РАС та визначення напрямів подальшої роботи з такими дітьми на основі отриманих у ході роботи синтезованих даних та пропонується для заповнення батькам, вихователям, логопедам, психологам, корекційним педагогам – тобто людям, які часто взаємодіють з дітьми з РАС та можуть об'єктивно оцінити особливості їхньої поведінки та прояви комунікативних умінь. Рекомендується паралельне заповнення Опитувального листа декількома особами задля максимальної об'єктивізації отриманих даних. Після заповнення дані порівнюються та усереднюються.

Опитувальний лист дослідження комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку включає в себе п'ять блоків: особливості взаємодії дитини з дорослими, особливості взаємодії дитини з однолітками, особливості самостійної діяльності дитини, особливості комунікативної поведінки дитини, особливості безпосередньо мовленнєвої діяльності дитини. Кожен блок має параметри обстеження, а зафіксовані під час дослідження дітей дані ранжуються за п'ятьма рівнями (високий, достатній, середній, низький, нульовий) відповідно до параметрів обстеження [11].

Розглянемо детально наповнення блоків Опитувального листа дослідження комунікативних навичок [11].

Блок I. Особливості взаємодії дитини з дорослими:

- контакт з дорослими;
- реакція на прохання дорослих;
- спільна з дорослими діяльність;
- діяльність під керівництвом дорослого;
- прийняття допомоги дорослого.

Блок II. Особливості взаємодії дитини з однолітками:

- взаємодія з однолітками;
- встановлення стосунків з однолітками;
- дії в колективній грі;
- виявлення якостей лідера;
- поведінка в групі дітей;
- спостереження за діями інших дітей;
- уміння зацікавити інших дітей;
- активність участі в діях і справах інших;
- розв'язання конфліктів з однолітками.

Блок III. Особливості самостійної діяльності дитини:

- якість самостійної діяльності дитини;
- можливість розважитися самостійно;
- здатність займатися своїми справами, не вимагаючи уваги;
- уміння стримуватись, контролювати свою поведінку;
- уміння поступатися своїми інтересами заради інших;
- ставлення до навколишнього світу (рослин, тварин, книг, іграшок);
- визнання правил, встановлених у групі (сім'ї).

Блок IV. Особливості комунікативної поведінки дитини:

- реагування на своє ім'я;
- уміння звертатися з проханнями;
- спрямування погляду і вказування на бажаний об'єкт;
- прояви задоволення;
- прояви обурення, образи, незадоволення;
- користування вказівним жестом;
- вимагання уваги до себе;
- відповіді на запитання (вербально або невербально);
- прояв емоційних переживань.

Блок V. Особливості мовленнєвої діяльності:

- мовлення: використання мовних одиниць;
- гра звуками, складами або словами;
- наявність ехолоалій;
- вживання мовленнєвих штампів;
- використання слів «так» і «ні»;
- використання особових займенників (особливо – я);
- схильність до декламування, співу або римування;
- здатність до діалогічного мовлення;
- здатність до монологічного мовлення.

У корекційно-виховній та психолого-педагогічній роботі з дітьми з РАС надзвичайно важливе значення має дотримання принципу індивідуального та диференційованого підходу, що впливає із поліморфної природи аутистичних розладів та різноманітності проявів даного порушення. Індивідуальний підхід до кожної дитини передбачає врахування ступеню та якості порушення чи збереження тих чи інших функцій поряд з орієнтацією на вікові та індивідуальні характерологічні особливості у поєднанні з активним використанням інтересів і захоплень дитини. Аналіз наукових досліджень вказує на те, що кожен наступний рівень розвитку мовленнєвої функції неможливий без розвитку попереднього (принцип онтогенетичного розвитку мовленнєвої функції взагалі). Саме тому важливе значення приділяється уважному спостереженню, детальному обстеженню та прискіпливому вивченню параметрів, визначених у блоках Опитувального листа дослідження комунікативних навичок. Корекція комунікативної поведінки дітей з РАС повинна спиратися на наявні розвинуті уміння та навички і враховувати індивідуальні мовленнєво-комунікативні особливості кожної дитини.

Для забезпечення ефективного контакту та корекційно-розвивальної роботи з дитиною з РАС необхідно [11]:

1) звертати увагу на міміку і емоційні прояви, вираженість соціальних емоцій (форми звернення за допомогою, реакцію на зміну діяльності, реакцію на оцінку або чуттєвість до оцінки дорослого) і їх адекватність, відмічати особливості спілкування з оточуючими, особливості адаптації до наявних умов;

2) відмічати можливість залучення дитини в індивідуальну та спільну з дорослим ігрову чи іншу діяльність (побутову, пізнавальну тощо), наявність інтересу до запропонованих ігор і завдань та його тривалість, вибір іграшок чи предметів, адекватність їх використання, володіння знаково-символічними функціями, прояви ініціативи з боку дитини, здібність до співпраці, наявність мовленнєвих реакцій, що супроводжують діяльність;

3) забезпечувати достатнє емоційне забарвлення дидактичного матеріалу та іграшок, тобто такого, щоб реакція на них була, але не занадто сильною (використовується не тільки методично-дидактичний матеріал, а й різні аксесуари: намиста, гудзики, браслети, каблучки, ялинкова мішура, ліхтарики, ручки, пензлики, книжки тощо);

4) фіксувати як дитина вступає в контакт, чи є в неї негативні реакції загального і мовленнєвого характеру (якщо є – потрібно уточнити причину їх виникнення).

Визначені в ході дослідження умови корекційного підходу до формування комунікативної поведінки у дітей з РАС [1; 2; 11] забезпечують індивідуалізацію та диференціацію роботи. До них належать: спостереження за дитиною та безпосередня взаємодія з нею і об'єктивна оцінка динаміки розвитку мовленнєвої активності; структурування корекційного впливу на основі врахування інформації, отриманої під час обстеження та спостереження за дитиною; створення адекватно організованого середовища для проведення корекційного впливу (структурування режиму, часу, простору); здійснення кореляції емоційного стану дитини з метою формування мотивації до засвоєння нового мовленнєвого матеріалу та підвищення мовленнєвої активності; використання аутоstimуляцій як невід'ємної частини поведінки дитини з РАС з метою наповнення її новим сенсом, який стане основою для формування мовленнєвої активності; використання відповідної кількості завдань, зміна яких передувала б перенасиченню враженнями; поетапне пред'явлення завдань з обов'язковим використанням стимулювання як методу формування мотивації до взаємодії та безпосередньо мовленнєвої активності; взаємозв'язок у роботі спеціалістів та батьків дітей з аутистичними порушеннями; стимуляція мовленнєвої активності з урахуванням особливостей комунікативно-мовленнєвої діяльності дитини з аутистичними порушеннями.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Клініко-психолого-педагогічна картина аутистичних розладів особистості дитини надзвичайно складна і багатоманітна у порівнянні з іншими порушеннями психічного розвитку. Практика свідчить, що вчасно забезпечена кваліфікована допомога та організаційно-педагогічні умови, зорієнтовані на врахування в освітньому процесі особливостей психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, до яких належать і діти з РАС, стає запорукою успішного становлення її особистості та реалізації її потенціалу. Важливість формування у дітей з РАС комунікативної функції переоцінити неможливо. Тож максимально детальне обстеження дасть можливість якомога точніше виявити прогалини у комунікативній поведінці та мовленні дітей і детально спланувати роботу з розвитку комунікативної та мовленнєвої активності. Маємо на меті подальше вивчення означеної проблематики та розроблення напрямів корекційно-розвивальної та безпосередньо логопедичної роботи з дітьми з РАС старшого дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. **Базима, Н. В.** Обстеження стану мовлення у дітей з аутистичними порушеннями дошкільного віку: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. Вип. XVII в двох частинах, частина 1. Серія : соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006. 2012. 462 с. С. 230-237.
2. **Базима, Н. В.** Розвиток мовлення дітей з аутизмом. Харків : Ранок, ВГ Кенгуру. 2018. 114 с.
3. **Бессмертная, Ю. В.** Развитие коммуникативных способностей у дошкольников с расстройствами аутистического спектра / Известия Российского Государственного педагогического университета им.А.И.Герцена. СПб. 2008. №37. С. 392-398.

4. **Богдашина, О.Б.** Расстройства аутистического спектра: введение в проблему аутизма: учебное пособие / за вып. Е.А.Черенева, И.В.Сухорукова; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П.Астафьева. Красноярск. 2012. 248с.
5. **Гилберт, К.** Аутизм : Медицинское и педагогическое воздействие : Книга для педагогов-дефектологов. М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС. 2003. 144 с.
6. **Комплексна** програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» / [заг. ред. Т.В.Скрипник]. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2013. 234 с.
7. **Наказ** МОН № 609 від 08.05.2018р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoi-serednoyi-ta-doshkilnoi-osviti>
8. **Ньюмен, С.** Игры и занятия с особым ребенком: руководство для родителей / пер. с англ. Н.Л.Холмогоровой. М. : Теревинф. 2013. 236 с.
9. **Островська, К. О.** Аутизм: проблеми психологічної допомоги: навч. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2006. 110 с.
10. **Тарасун, В. В.** Аутологія: монографія. К.: МП Леся. 2014. 580 с.
11. **Розвиток** мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку: навч.-метод. посібник / М. К. Шеремет, Н. В. Базима. К. : ДІА. 2017. 191 с.
12. **Романчук, О.** Розлади спектру аутизму в запитаннях та відповідях. Львів: Колесо. 2009. 168 с.
13. **Синьов, В. М., Шульженко, Д. І.** Особливості умови соціалізації дітей з аутистичними порушеннями. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2012. № 21. С. 251-256.
14. **Синьов, В. М. Шульженко, Д. І.** Психолого-педагогічні засади інклюзивної освіти аутичних дітей. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2012. № 22. С. 413-418.
15. **Скрипник Т. В.** Феноменологія аутизму: монографія. К. : Фенікс. 2010. 388 с.
16. **Уніфікований** клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації розладів аутистичного спектру (розлади загального розвитку). URL: http://mtd.dec.gov.ua/images/dodatki/2015_341_autism/2015_341_YKPMO_autism.pdf
17. **Хворова, Г. М.** Технологія комплексної психолого-педагогічної корекції та розвитку аутичної дитини / Дефектологія. 2008. № 3. С. 20-27.
18. **Чуприков, А. П.** Розлади спектра аутизму: медична та психолого-педагогічна допомога / А.П.Чуприков, Г.М.Хворова. Львів : Мс. 2012. 184 с.
19. **Шеремет, М. К.** Особливості формування вищої форми передачі інформації. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Актуальні проблеми логопедії: зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. № 18. С. 291-293.
20. **Шульженко, Д. І.** Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: монографія. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова. 2009. 385 с.
21. **Malik, S.** The Effects of Reciprocal Imitation Trainings on Behaviour and Brain activity in Children with Autism. Birmingham. 2016. 368 p.

References

1. **Bazyta, N. V.** Obstezhennya stanu movlennya u ditej z auty'sty'chny'my' porushennyamy' doshkil'nogo viku. zb. nauk. pracz' Kam'yanecz'-Podil's'kogo nacional'nogo unyversytetu imeni Ivana Ogiyienka / za red. O.V.Gavry'lova, V.I.Spivaka. Vy'p. XVII v dvox chasty'nax, chasty'na 1. Seriya : social'no-pedagogichna. Kam'yanecz'-Podil's'ky' : Medobory'-2006. 2012. 462 s. S. 230-237. [in Ukrainian].
2. **Bazyta, N. V.** Rozvy'tok movlennya ditej z auty'zmozom. Xarkiv : Ranok, VG Kenguru. 2018. 114 s. [in Ukrainian].
3. **Bessmertnaya, Yu. V.** Razvy'ty'e kommuny'katy'vny'x sposobnostej u doshkol'ny'kov s rasstrojstvamy' auty'sty'cheskogo spektra / Y'zvesty'ya Rossy'jskogo Gosudarstvennogo pedagogy'cheskogo uny'versy'teta im. A.Y'.Gercena. SPb. 2008. № 37. S. 392-398. [in Russian].
4. **Bogdashyna, O.B.** Rasstrojstva auty'sty'cheskogo spektra: vvedeny'e v problemu auty'zma: uchebnoe posoby'e / za vyp. E.A.Chereneva, Y'.V.Suxorukova; Krasnoyar. gos. ped. un-t y'm. V. P. Astaf'eva. Krasnoyarsk. 2012. 248 s. [in Russian].
5. **Gylbert, K.** Auty'zm : Medy'cy'nskoe y' pedagogy'cheskoe vozdejstv'y'e : Kny'ga dlya pedagogov-defektologov. M.: Gumany't. y'zd. Centr VLADOS. 2003. 144 s. [in Russian].
6. **Комплексна** програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» / [заг. ред. Т. В. Скрипник]. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2013. 234 с. [in Ukrainian].
7. **Наказ** МОН № 609 від 08.05.2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya>

pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoi-serednoi-ta-doshkilnoi-osviti [in Ukrainian].

8. **N'yumen, S.** Y'gry y' zanyaty'ya s osobym rebenkom : rukovodstvo dlya rody`telej / per. s angl. N. L. Xolmogorovoj. M. : Terevy`nf. 2013. 236 s. [in Russian].
9. **Ostrov's'ka, K. O.** Auty`zm: problemy` psy`xologichnoyi dopomogy` : navch. posibny`k. L`viv : Vy`davny`chy`j centr LNU imeni Ivana Franka. 2006. 110 s. [in Ukrainian].
10. **Tarasun, V. V.** Autologiya: monografiya. K.: MP Lesya. 2014. 580 s. [in Ukrainian].
11. **Rozvy`tok** movlennyevoi akty`vnosti ditej z auty`sty`chny`my` porushennyamy` starshogo doshkil`nogo viku : navchal`no-metody`chny`j posibny`k / M. K. Sheremet, N. V. Bazy`ma. K. : DIA. 2017. 191 s. [in Ukrainian].
12. **Romanchuk, O.** Rozlady` spektru auty`zmu v zapy`tannyax ta vidpovydayx. L`viv: Koleso. 2009. 168 s. [in Ukrainian].
13. **Synov, V. M., Shul`zhenko, D. I.** Osobly`vosti umovy` socializaciyi ditej z auty`sty`chny`my` porushennyamy`. Naukovy`j chasopy`s NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya 19. Korekcijna pedagogika ta special`na psy`xologiyam : zb. nauk. pracz`. K. : NPU imeni M. P. Dragomanova. 2012. № 21. S. 251-256. [in Ukrainian].
14. **Synov, V. M., Shul`zhenko, D. I.** Psy`xologo-pedagogichni zasady` inklyuzy`vnoi osvity` auty`chny`x ditej. Naukovy`j chasopy`s NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya 19. Korekcijna pedagogika ta special`na psy`xologiyam : zb. nauk. pracz`. K. : NPU imeni M. P. Dragomanova. 2012. № 22. S. 413-418. [in Ukrainian].
15. **Skrypnyk T. V.** Fenomenologiya auty`zmu : monografiya. K. : Feniks. 2010. 388 s. [in Ukrainian].
16. Unifikovanyj klinichnyj protokol pervynnoyi, vtorynnoyi (specializovanoyi), tretynnoyi (vysokospecializovanoyi) medychnoyi dopomohy ta medychnoyi reabilitaciyi rozladiv autystychnoho spektru (rozlady zahal`noho rozvytku). URL: http://mtd.dec.gov.ua/images/dodatki/2015_341_autism/2015_341_YKPMO_autism.pdf. [in Ukrainian].
17. **Hvorova, G. M.** Texnologiya kompleksnoyi psy`xologo-pedagogichnoyi korekciyi ta rozvy`tku auty`chnoyi dy`ty`ny / Defektologiya. 2008. № 3. С. 20-27. [in Ukrainian].
18. **Chuprykov, A. P.** Rozlady` spektra auty`zmu : medy`chna ta psy`xologo-pedagogichna dopomoga / A.P.Chupry`kov, G. M. Hvorova. L`vi : Ms. 2012. 184 s. [in Ukrainian].
19. **Sheremet, M. K.** Osobly`vosti formuvannya vy`shhoyi formy` peredachi informaciyi. Naukovy`j chasopy`s NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya 19. Korekcijna pedagogika ta special`na psy`xologiya. Aktual`ni problemy` logopediyi : zb. nauk. pracz`. K. : NPU imeni M. P. Dragomanova. 2011. № 18. S. 291-293. [in Ukrainian].
20. **Shul`zhenko, D. I.** Osnovy` psy`xologichnoyi korekciyi auty`sty`chny`x porushen` u ditej : monografiya. K.: NPU imeni M. P. Dragomanova. 2009. 385 s. [in Ukrainian].
21. **Malik, S.** The Effects of Reciprocal Imitation Trainings on Behaviour and Brain activity in Children with Autism. Birmingham. 2016. 368 p. [in English].

Базыма Н.В., Шеремет М.К. К проблеме диагностики коммуникативного поведения детей с РАС.

В статье представлены обобщенные сведения об особенностях коммуникативного развития детей с РАС дошкольного возраста. Сделан теоретический анализ психолого-педагогической литературы по проблеме формирования коммуникативного поведения и речевой активности у детей с РАС. Подан краткий анализ развития психической сферы детей данного возраста с аутистическими особенностями в развитии. Проанализировано и описано влияние сформированности и особенностей психических процессов на поведение детей данной категории. Анализ поведенческих проявлений предлагается осуществлять с помощью разработанного опросника, включающего в себя пять блоков: особенности взаимодействия ребенка со взрослыми, особенности взаимодействия ребенка со сверстниками, особенности самостоятельной деятельности ребенка, особенности коммуникативного поведения ребенка, особенности непосредственно речевой деятельности ребенка.

Ключевые слова: аутизм, расстройства аутистического спектра, дети дошкольного возраста, поведение, коммуникация, речь.

Bazyma N.V., Sheremet M.K. Assessment of communication behaviors of the children with ASD.

The article presents an overview of the communication development of children with ASD of preschool age. A brief analysis of the development of the mental sphere of children of the given age with autistic features in development is presented. The influence of the state and quality of the mental processes on children's behavior is described. The author presents a questionnaire to be used to analyse observed behavior, which includes five blocks: special features of the child's interactions with the adults, special features of the child's interactions with the peers, specifics of the child's independent activity, peculiarities of the communicative behavior of the child, peculiarities of the child's speech activity.

Key words: autism, autistic developmental features, preschool age children, behavior, communication, speech.